

Ганка Камишева

Физиката в свищовското училище на Емануил Васкидович

1. Първи преподавания на физиката на гръцки език.

Утвърдено е мнението, че Иван Селимински пръв от българите елинисти е започнал да преподава физика на гръцки език. Данни за това се черпят от биографичните му бележки, според които той е преподавал физика в отвореното от него училище в Сливен от 1825 до 1828 г., както и от обявата му за откриване на гръцко училище в Букурещ, отпечатана в румънския Вестник „Куриерул Романеск“, брой 70 от 15 октомври 1831 г.(1,2) Проучванията на Иван Гунев и Павлос Хартомацис върху живота и дейността на друг гръцки възпитаник – Емануил Васкидович, дават основание да съмдаме, че и той е преподавал по същото време физика на гръцки език в свищовското елино-българско училище.(3,4)

Емануил Васкидович е роден в Мелник през 1795 г. в българско семейство. Учи в гръцките училища в Мелник, на остров Хиос и в Бейска-та академия в Букурещ.(5) В гимназията на остров Хиос той е изучавал физика и химия.

Емануил Васкидович пристига в Свищов на път за Букурещ, където смята да работи в училището на Вардалахос.(6,л.16) Първенците на Свищов Георги Алтинович, отец Економ поп Димитрий, Алексий Петрович и Панайот Тафров го убедили да създаде класно гръцко училище. По това време гръцкият език е бил необходим за търговията им.

Училището на Васкидович е имало две степени. За името, характера и ролята на това училище има различни съвпадения. И.Гунев и Т.Кръстанов поставят в центъра на свое внимание долната му степен и го наричат „българско светско училище“. П.Хартомацис акцен-

тира върху горната му степен (класното училище) и смята, че то е елинско, „зашто обучението в него се води на гръцки език, защото съдържанието и методите на обучение, използваниите книги и учебници са еднакви с тия в другите елински училища в османската империя“. (4) Той допълва, че Вакидович „ползува българския език като помощен, също и черковнославянски език“. (4) Ентузијазът на училището Христаки хаджи Денков през 1824 г. го именува „Славеноболгарско училище Божественаго Преображения“. (7)

За историята на преподаването по физика у нас е интересна горната степен на училището, в която Емануил Вакидович е преподавал физика на гръцки език. (3,4) Косвено доказателство за това са гръцките учебници по физика и астрономия в личната му библиотека. На 30 януари 1856 г. Вакидович подарява на свищовското читалище 800 тома от нея. До нас са достигнали сведения за това, че сред тях има само един учебник по физика. (5) През 1817 г. К. Вардалахос изпраща на Е. Вакидович Ръководство за физика и химия. (4) Отпечатано е през 1812 г. и има обем 773 страници. (8, № 880) Вакидович е получил през 1830 г. такъв „подарък“ и от Георгиус Д. Клидурис от град Кочан. (4) Учебникът по Кратка естествена история, преведен от Г. Клидис, е бил отпечатан през 1826 г. и има обем 94 страници. (8, № 1100) Е. Вакидович е

бил спомоществовател и на учебник по География математическа, физическа и политическа от 1839 г. През първата половина на миналия век знания по астрономия дава разделът математическа география, а от 70-те години на XIX век той е наречен космография и се изучава като самостоятелен предмет в българските класни училища.

Възниква въпросът кога Емануил Вакидович започва да преподава на гръцки език физика. П. Хартомацис пише: „Въпреки че нямаме сведения откога Вакидович започнал да преподава... новогръцки език, граматика, математика, физика, история, части от политическа икономия, география, кратка анатомия и части от съчиненията на Плутарх и други древногръцки мислители... можем да кажем, че това е станало, след като запознал своите ученици с гръцки език, т.е. вероятно към 1816-1820 г.“ (4) Според нас това е станало не по-рано от 1824 г.

За работата на училището през периода 1815-1824 г. съществуват малко данни. Сградата, която Емануил Вакидович иска от свищовски членари е била завършена още същата година.

За периода след 1824 г. е запазена кондиката на училището. От нея се вижда, че Вакидович е бил единствен учител от 1824 до 1828 г. През учебната 1828-1829 г. за пръв път е бил нает „подгаскал“. До 1842 г.

броят на помощниците на Въскодович се увеличава на двама.(7) Те са били учители в долната степен, където по всяка вероятност децата са били ограмотявани на български език. Въскодович обаче е бил единствен учител в класното училище и е преподавал на гръцки език.

Емануил Въскодович отпечатва първата си книга „Славяноболгарское детеводство“ заедно с Неофит Хилендарски Бозвели през 1835 г. В нея четем: В Свищов има „две прекрасни и чинопорядочны училища - у горна Махала се преподава алиодидактическаго и елиногреческое диалекта учение. Подобно и в долна Махала славеноболгарского диалекта“. (9,с.18) Тъй като училището на Въскодович е в горната махала и има две степени, за горната му степен се отнасят думите „елиногреческое диалекта учение“, т.е. през 1835 г. той все още преподава на гръцки език физика.

2. Първи преподавания на физиката на български език.

Емануил Въскодович е написал 25 книги, от които само 11 са били отпечатани. Съвсем малка част от тях са на гръцки език.(4) Съставил е, но не е могъл да отпечата учебниците: „Граматика говоримаго българскаго езика“, „Българска христоматия“, „Числителница“, „Физика“, „Естествена история“, „Логика“ и „Етика“. Тях той също преподавал, докато бил единствен преподавател в горната училищна степен, макар че това претворвало извънредно много учебната му работа.(3,с.46) Смята се, че той е преподавал ограничен брой предмети на гръцки език и няколко пъти повече предмети на български език. Възниква въпросът кога Емануил Въскодович започва да преподава физика на български език.

Атанас Иванов от Стара Загора пише в спомените си за учебната 1840-1841 г.: „Постъпих при нов учител, при Манолаки Въскодович от Мелник, от който захванах да приемам уроци на гръцки и български език.“(4) Васил Манчев, учен в същото училище през периода от 1841-1847 г., си спомня: „Учители в горната махала бяха за взаимното училище за малките деца Георги Владикин, а за по-големите ученици беше Въскодович, по-после като негов помощник беше Костаки Теодорович Свищовля, когото града испрати в Будим (Будапеща - б.а.) да ся учи по славянски. Той дойде къде 1845 година и почна да предава славянобългарски, а и сам Въскодович пребърна да предава на български съвременно и гръцки.“(6,л.39) Това твърдение не е съвсем точно по отношение на времето. В конспекта на училището е записано, че Костаки Тодорович се е върнал като учител през учебната 1842-1843 г.(7,л.21-22) Ако Костаки Тодорович е вторият класен учител и след неговото връщане в училище-

то Backudович започва да преподава част от предметите на български език, то можем да смятаме годината 1842-1843 за най-ранната за преподаване на физика на български език.

Емануил Backudович пристигнал в Белград през 1845 г. заедно със сина си Константин, като носел със себе си ръкописите на девет свои книжовни трудове. Той подал молба в Министерството на просвещението за отпечатването им в Княжеската сръбска печатница с минимално заплащане. Обещано му било, че ще се отпечатат някои от тях.(3,c.172-173) Една година по-късно в книгата „Прескорбное оправдание“ Backudович помества „Известие“, в което четем: „Любезна ми Болгарска юност! негли помните, как в 1835: явих ся в болгарский Хоризонт, с едно мало мое делце за болгарсконародное просвещение, ето и ныне с одобрением храбраго любороднаго Славено-сербскаго народа...нак изнова ты приносовам, не за да покажа мое самолюбие, и умразное корыстолюбие не, но за общенародну ползу, старающийся за болгарское просвящение по возможностю тридесято лета, издавам на свет мало делце... Еще ты преуготовлявам. Лукиана.-Физика. - Славеноелинский Речник, и Еллинославенский и други таковия мали делца.“(10,c.21) Смята се, че посочените заглавия са на ръкописите, които Backudович носил със себе си в Белград през 1845 г. (3) Според нас Емануил Backudovich е подготвял учебник по

физика, но през 1846 г. той все още не е бил завършен. Обявата навежда на мисълта, че Backudович е преподавал физика на български език, както и това, че е работел над ръкопис на учебник по физика. Този ръкопис за съжаление не е запазен. Като се има предвид, че Backudович е гръцки възпитаник, вероятно учебникът му по физика е бил работен по образец на гръцките учебници, които той е познавал и използвал.

През 1850 и през 1864 г. Backudович отново търси спомоществуватели за отпечатване на пригответите от него български учебници.(11,12) В тях обаче за ръкописа му по физика не се говори. Причините за неотпечатването на учебника му по физика могат да бъдат няколко. Събитията, принудили го да напише „Прескорбное оправдание“ през 1846 г., го заставят да напусне свищовското училище от 30 август 1847 г. След четиригодишно учителствуване в Плевен през учебната 1853-1854 г. той отново се връща в Свищов, където работи до 1863 г. Починал е на 30 септември 1875 г. Възможно е събитията, разстроили работата на свищовското училище, да са попречили на довършването или на отпечатването на учебника му по физика през 40-те години на XIX век. През 1847 г. Backudovich отпечатва в Белград четири заглавия. Книгата „Перви понятия за детинско прибавление“ е истинска енциклопедия на светски знания по астрономия, физика, естествознание, гео-

логия, география, митология, езикознание и вероучение. (3, с. 172) Възможно е част от ръкописа по физика да е била преработена и да е влязла в тази книга. Като се има предвид, че Найден Геров отпечатва учебник по физика на български език през 1849 г. може би е естествено Емануил Вакидович да се откаже от печатането на своя ръкопис по физика след 1850 г.

Събраната оскъдна информация за преподаването по физика в Свищов ни позволява да направим две уточнения: 1) Емануил Вакидович е започнал да преподава физика на гръцки език малко преди или по времето, когато в Сливен Иван Селимински също преподава, но за кратко време,

физика. 2) Досега се смяташе, че Найден Геров пръв е въвел преподаване на физика на български език. Имаме достатъчно основания да променим това виждане. Като знаем, че от 1842-1843 учебна година Емануил Вакидович започва да преподава част от светските дисциплини на български език, а през 1846 г. вече готови учебник по физика за отпечатване на български език, можем да кажем, че той е започнал да преподава физика на български език през периода 1843-1845 г. Това ни дава основание да посочим Емануил Вакидович сред пионерите в преподаването на физиката в нашата страна.

Литература

1. Библиотека „Д-р Иван Селимински“, кн. I, С., 1904, с. 13.
2. Ц. Кристанов, С. Маслев, И. Пенаков. Д-р Иван Селимински като учител, лекар и общественик. С., изд. на БАН, 1962, с. 108-109.
3. И. Гунев. Емануил Вакидович и неговото славяно-българско светско училище. С., ОФ, 1988.
4. П. Хартомащицис. Емануил Вакидович - дейност и възгледи за образоването. – Известия на НИИО „Т. Самодумов“, г. 27, 1973, с. 59-90.
5. Т. Кръстанов. Емануил Вакидович и развитието на новобългарската просвета. - Исторически преглед, 1975, кн. 5, с. 75-92.
6. НБ „Иван Вазов“, Пловдив – БИА, ф. 25, а.е. 20, л. 1-308; В. Манчев. Спомени. 1982.
7. НБ „Кирил и Методий“ – БИА, II А 7750.
8. М. Стоянов. Стари гръцки книги в България. С., 1978.
9. Г. Христов. Нашето възраждане и Свищов. – Юбилеен сборник на свищовското читалище. Свищов, 1931, с. 1-41.
10. Е. Вакидович. Прескорбное оправдание. Будим, 1846.
11. Цариградски вестник, бр. 14 от 16 декември 1850.
12. Българска пчела, бр. 47 от 17 април 1864.